

Gregor Kocijan

Pedagoška akademija v Ljubljani

LEVSTIKOV LITERARNI PROGRAM IN MLADI JURČIČ

I.

Kaj so imeli slovenski bralci prozopripovednega za branje (v knjižnih izdajah) takrat, ko je nastajal Levstikov literarni program? Ciglerjevo *Srečo v nesreči*, Malavašičevega *Erazma iz Jame* in nekaj več prevodov oz. priredb (v prvi vrsti pripovedi Krištofa Schmidaja). Pač pa je bila dokaj bogata vrsta nabožnega berila. Na branje so se pretežno navajali z nabožnimi knjigami, za katere je dobro skrbela duhovščina, in Levstik je upravičeno zapisal, da »vsi naši tiskarji, ako so imeli kaj dobička, gotovo si niso z drugimi knjigami tako opomogli kakor s pobožnimi. Koliko natisov je čakala sama Dušna paša!¹ Prepričan je bil, da bi slovenski človek (pred očmi je imel preprostega bralca – kmeta) prebiral tudi dobro posvetno berilo (še posebej pripovedno prozo), če bi ga imel. Za dokaz priljubljenosti je v *Popotovanju iz Litije do Čateža (1858)* navajal *Srečo v nesreči* in *Robinzona* (ki pa mu je očital slab prevod). Levstik je svojo programsko usmeritev gradil na spoznanju o pomanjkanju izvirnega prozopripovednega berila, po katerem bi lahko posegali najširši sloji ljudi, pri čemer je v ospredje postavljal kmeta. Kmetje so bili najštevilnejši slovenski živelj, ki se je najmočneje oklepel slovenskega jezika; in prav temu bralcu je bilo po Levstikovem treba zagotoviti primerno branje, kako naj bi sicer dosegel višjo raven bralne kulture, kako naj bi se sploh slovstveno (estetsko) in nacionalno ozavestil. Logika je bila v bistvu zelo preprosta: če ljudem ne daš primerne branja, tudi ne moreš pričakovati, da bodo brali. »... ljudstvo bi že bralo, ko bi le imelo kaj. In kakor bi rastlo med nami število dobrih knjig, tako bi tudi rastlo med narodom veselje do njih,«² je pribil Levstik.

Slovenski pisatelji naj bi se tega dela lotili in povečali število leposlovnih del (knjig), zakaj Levstik je menil, »da čeravno je morda res jako treba ljudstvu 'razlagati redilnost in vrednost njegovega živeža, imenitnost železnih cest' itd., vendar menim, da bi narodu za zdaj mnogo bolj koristile dobre povesti kratkočasnega in podučnega zapopadka in druge take reči, pisane v domačem govoru in v domačem duhu. Veselje do branja mora biti med Slovenci mnogo splošnejše, kakor je bilo dosihdob in kakor je še dandanes – česar so pa tudi pisatelji krivi – potem šele oznanjamo naturne vednosti, ker slab život ne zmore precej težke hrane.«³ Na tedanji stopnji razvitosti slovenske pripovedne proze ni bilo mogoče ponuditi kakovostnejšega branja niti izobražencu niti preprostemu človeku. Poleg tega je bilo treba upoštevati, da bi bila večja razširjenost možna le tedaj, če bi bila dela dostopna v knjižni obliki. Pri nas pa se je še tisto malo, kar je bilo do takrat – poleg omenjenega – napisano, skrivalo v časnikah in revijah (npr. Slovenija, Ljubljanski časnik, Slovenska čbela, Slovenska bčela itd.). Za to periodiko pa vemo, da glede na naklado in število naročnikov ni mogla priti v roke številnejšim morebitnim ljubiteljem slovenske leposlovne besede.

Naj za ilustracijo, kaj je bilo mogoče dobiti na slovenskem knjižnem trgu, navedemo berilo, ki je bilo leta 1858 na prodaj pri ljubljanskem založniku in knjigarju Janezu Giontiniju (seznam je bil objavljen na zadnji strani knjižice s povestjo // Petra Hicingerja *Močni baron Ravbar*, ki tudi ni prav nič prispevala k spreminjanju opisanih razmer):

¹ Popotovanje iz Litije do Čateža; Levstikovo Zbrano delo IV., 1954, 25.

² Levstikovo ZD IV., 26.

³ Odgovor sestavku Potrebe Slovencev glede prirodnih ved; Levstikovo ZD VI., 1956, 37.

»Ahasver, večni popotnik. Pravljica 1850.

Bojték ali pravljica od viteza v drevo vpreženega.

Dve igri za slovensko gledišče: 1. Juran in Sofija ali Turki pri Sisku.

2. Štepan Šubič ali Bela IV. na Hrovaškem. 1850.

Erazem iz Jame. Povest. 1845.

Hildegardia, zveličana; dvakrat po nedolžnim v smert obsojena cesarica.

Kmetica in grofinja Griselda. Lep izgled poterpežljivosti in ponižnosti vsim ženam.

Kratkočasne igre s kvartami, številkami in družimi rečmi v družbah. 1850.

Križ mesingasti in popisovanje Palestine.

Lažnjivi Kljukec, kako se mu je na morju, na suhim in v vojski godilo.

Oče Grof Radecki, c. k. maršal. 1852.

Podoba presvete Device Marije. Povest.

Repoštev, duh v kerkonoških gorah. Pravljica.

Stric Tomova kočja ali življenje zamorcev v robnih državah svobodne severne Amerike. 1854.

Zvezek čudapolnih pravljic. Dvoje lepih pravljic: I. Trojno rešenje duš ali trije vitezi po smerti ob glavo djani. II. Okamnjenici na Blanskim gradu.

Sveta grofinja Genofefa. Mična in ganljiva perповest.

Šmida, Kr., Hirlanda bretanjska vojvodnja ali zmaga čednosti in nedolžnosti.

Venček za vezilne darila ali vošilne pesmice o godovih, novim letu in drugih priložnostih.

Vjetnik na galeji. Lepa in podučnja polna povest s pristavkom življenja sv. Vincenca Pavlana.

Cerkvica na skali ali zveza s hudim. Pravljica.«

Podrobnejša razčlenitev navedenih del verjetno ni potrebna, saj so nam poglobitve lastnosti takih pripovedi dovolj znane. Seznam zelo nazorno niza slovstveno (knjižno) bero: originalno slovensko pripovedno delo je Malavašičev *Erazem iz Jame*, ki pa mu ne moremo pripisati kaj dosti prozopripovednih vrtilin, od prevodov oz. priredb pa bi kazalo po kakovosti izvzeti le povest *Kočja strica Toma* (Harriet Beecher-Stowe). Vsekakor ne preveč razveseljav iztržek na slovstveno-knjižnem področju ob koncu petdesetih let, ki je na Levstika in morda še na koga vplival zaskrbljujoče. Slovstvena »trda ledina« je bila več kot očitna, hkrati pa je Levstik videl beroče Slovence (manjši dell) in množico potencialnih bralcev, zlasti iz vrst preprostih ljudi, ki bi jim bilo treba čimprej ustvariti dobro izvirno pripovedno prozo. To ga je pripeljalo do programskih rešitev, ki jih je zapisal v *Popotovanju* in ki so bolj ali manj vplivale na naše nadaljnje slovstveno snovanje.

Ob svoji programski usmeritvi je Levstik napisal tudi zgled⁴ prozne pripovedi, ki bi jo lahko brali preprosti in izobraženi. *Martin Krpan* (1858) je bil vzorec, kako naj bi slovenski pisatelji pisali, da bi se približali bralcem. To pripovedno delo v tistem času po vsej verjetnosti ni moglo najti poti med večji krog preprostih ljudi, saj je bilo objavljeno v ne preveč razširjenem Slovenskem glasniku. Programske smernice v *Popotovanju* in prav tam

⁴ J. Pogačnik: *Martin Krpan in Kanjoš Macedonovič; Parametri in paralele, Partizanska knjiga 1978, 93.*

razloženi literarno-estetski pogledi na proznopripovedno oblikovanje naj bi spodbudili nastajanje pripovedne proze, ki bi bila na ustrezni literarni ravni, »ki bi bila miselno liberalizirana, psihološko in sociološko poglobljena, v estetskem pogledu pa kultivirana v smer klasične realistične poetike«⁵ in hkrati napisana tako, da bi jo z veseljem brali (tudi) preprosti ljudje.

Kot vemo, je Levstik za roman predvidel dve možni poti: »pobožno-narodno, po kateri je pisan Svetin, druga bi morda bila nekoliko zasuknjena po zgledu Župnika Wakefieldskega«. Nato pa je nasvetoval: »Vzeti bi se moral kak veljaven domačin in k njemu bi se vrstile druge manj pomenljive osebe, kakršnih nam bi ne zmanjkalo tako hitro. Saj vemo vsi, da šaljivi Ribničan obide križem svet, da imajo Gorenjci dovolj pravljic od vojaških begunov, ki so se potikalali po hribih in šumah. Vsa naša dežel pripoveduje še dandanes, kako so nekdaj lovili mlade moške in dajali jih po sili na vojsko. Celo rokovnjači in deseti bratje so narodna lastnina, akoravno zlasti prvih nihče ni vesel.« Tako je dajal napotila za roman, za »povesti, ki jim velimo novele« pa: »Tu imamo dovolj gradiva, dovolj pravljic, zlasti iz turških bojev.«⁶ Matjaž Kmecl je ugotovil, da je prav v zvezi s tem v Levstikovi logiki nekaj »zaškripalo«: »Najprej odklanja gospodo, zdaj hipoma ugleda kot edino možno snov romanu in drami 'kakšnega veljavnega domačina'; niti župnik niti Svetini vsak posebej in prav tako ne kot familija ne predstavljajo tistega, čemur bi v Levstikovem pomenu besede mogli reči 'ljudstvo'. Res da Svetini izvirajo iz delavske družine, kar pa pisatelja ne zanima: zanimati ga začno šele tisti trenutek, ko se začno vzpenjati v višja družbena ozračja (sreča), v družbeno konico celo. . . Župnik Wakefieldski pa je 'gospod', kakor je Levstikovo ljudstvo ročno in značilno poimenovalo vsakogar, ki se mu je skozi črne šole uspelo preriniti iz kmečke, 'ljudske' revščine ven; torej nikakor ne more biti 'ljudstvo'. Vse, kar je pravega ljudstva, ki trpi bedo, lahko ob primerni stopnji bizarnosti daje le 'manj pomenljive besede', obrobne figurice, ki skrbe za slikovitost, zanimivost teksta: vagabundski Ribničan, vojaški beguni, rokovnjači in deseti bratje.«⁷ V protislovje se je Levstik zapletel iz zadrege, ki se je porajala ob poskusu uskladiti temeljno izhodišče, da naj bo za pisatelja merilo preprosti bralec, in literarnovrstnimi zahtevami (in hkrati težnjami po »polni literaturi«) v zvezi z romanom (pa tudi novelo), ki je bil po tedanji poetiki izrazito meščanska proznopripovedna književna vrsta.⁸ Našemu meščanstvu pa Levstik nikakor ni mogel spregledati nagnjenja k potujčenosti. (*»Kaj ti bo gospôda, ki je vsa potujčena?«*)⁹

II.

Literarna zgodovina kaj rada poudarja, da je bil Jurčič tisti, ki je v precejšnji meri uresničil Levstikove programske smernice in sledil njegovim literarno-estetskim nazorom. Prijateljeva krilatica, da je »Levstik rodil Jurčiča«,¹⁰ nam pogosto odzvanja v zavesti in nehoti prispeva k sodbi o Jurčičevi pisateljski podobi. Tokrat nas zanima zgodnje¹¹ obdobje Jurčičevega pisateljvanja in ob tem ne zgolj snovne pobude, ki jih vsebuje *Popotovanje* in ki so najpogosteje predmet primerjave.

Jurčičeva začetna romantično-folklorna usmerjenost se je kaj hitro prevesila v pozorno opazovanje ljudi in iskanje snovnih in motivnih prvin v njihovih pripovedih, ki so po svo-

⁵ B. Paternu: Problem dveh tipov slovenske književnosti s posebnim ozirom na njen koroški del; Pogledi na slovensko književnost I, 1974, 30.

⁶ Levstikovo ZD IV., 27–28.

⁷ M. Kmecl: Od pridige do kriminalke, Mladinska knjiga 1975, 134.

⁸ M. Kmecl: Začetki slovenskega romana; XIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1977, 47.

⁹ Levstikovo ZD IV., 26.

¹⁰ Josipa Jurčiča zbrani spisi I., 1919, Urednikov uvod, I.

¹¹ Prim. G. Kocijan: Nekatere pripovedne prvine v zgodnjih Jurčičevih delih, Jezik in slovstvo 1976/77, 288. Med zgodnja Jurčičeva dela bi šteli tele pripovedi: Spomini na deda (1863), Prazna vera (1863), Jurij Kozjak (1864), Jesensko noč. . . (1864), Domen (1864), Tihotapec (1865), Jurij Kobila (1865), Dva prijatelja (1865), Uboštvo in bogastvo (1865), Vrban Smukova ženitev (1865), Spomini starega Slovence, Grad Rojinje (1866).

je osvetljevale življenje preprostega slovenskega človeka v preteklosti, obenem pa odsevale tudi njegovo miselnost in navade v pisateljevi mladostni dobi. Folkloristične hiperbolike, kakršno je Levstik ubesedil v *Martinu Krpanu*, Jurčič ni uporabil in jo je raje nadomestil s pripovedmi iz živega ljudskega spomina o bolj ali manj vsakdanjih pripetljajih iz slovenskega vaškega okolja. Na tako opredelitev nas navajajo že *Spomini na deda*, posebej med njimi najbolj izbrušena pripoved *Pozimski večer na slovenski preji*. Podobno je mogoče trditi tudi za »črtice iz življenja našega naroda« *Jesensko noč med slovenskimi polharji* in delno za kratko prozo *Prazna vera*, povesti *Jurij Kozjak*, *Domen*, *Tihotapec*, *Jurij Kobila* idr. pa predstavljajo mladega Jurčiča kot pisatelja, ki je znal spretno združiti način in pripovedi ljudskih pripovedovalcev z dognanji svojega opazovanja življenja, dodati pridih zgodovinske minulosti in vse skupaj oplemenititi z ustvarjalno domišljijo. V delih *Prazna vera*, *Domen*, *Tihotapec*, *Uboštvo in bogastvo* je že zaživela tudi vaško-domačijska smer, ki je bila v zgodnjem pisateljevem obdobju še izraziteje ujeta v okvire romantičnih značilnosti.

Tako kot Levstik je tudi Jurčič izhajal iz kmečkega okolja in kmečki človek mu je bil najbližji. Zato je povsem razumljivo, da je mladi pisatelj sledil Levstiku in začel streči potrebam preprostega, kmečkega bralca, ki da »ljubi v literaturi komiko, dovolj napeto zgodbo in psihološko utemeljeno verjetnost«. ¹² Lotil se je pisanja poljudne pripovedne proze v domačem duhu in v požlahtnjem ljudskem jeziku. Taka litaretura naj bi slovenskega bralca narodnostno, etično in estetsko ozaveščala. Svoje gledanje na slovstvo in posebej na pripovedno prozo je Jurčič ob koncu zgodnjega obdobja (konec 1865 ali v začetku 1866) razložil v dveh sestavkih: *O slovenskem lepoznanstvu* in *Slovensko lepoznanstvo premalo narodno*, ki ju je objavil v prvih dveh številkah Slovenskega glasnika 1866 pod skupnim naslovom *Pomenki o domačih rečeh*. ¹³ Glede na pomembnost vloge, ki jo ima slovstvo, je pisatelj izrekel prepričanje, da je slovenskega »lepoznanstva premalo« in da ga je treba »zboljšati in pomnožiti«. Zavzel se je za večjo izvornost, češ da je »premalo narodno«. Omembe je vreden Jurčičev poudarek na vlogi slovstva, ki jo ima ta za narodno-jezikovno prebujanje in spodbujanje (tudi) nekmečkih slojev: »*Lepoznanstvo, dobro, obilo, narodnemu značaju slovenskemu primerno lepoznanstvo, ima pri nas veliko nalogo, da razširi in ogladi jezik v narodu, da izpodrine tuje knjige in govornice iz omikanih družb* . . .« Jurčič je svoje in Levstikove vidike nekoliko razširil in v dunajskem obdobju skušal prisluhiniti tudi drugim bralcem, ne le preprostemu, kmečkemu. (Prvi poskus v tej smeri je bila kratka proza *Dva prijatelja*, ki jo je objavil v abiturientskem almanahu Slovenska vila 1865, napisal pa že proti koncu 1864.) Za potrditev svoje dotedanje domačijsko-vaške in poljudne usmeritve je iskal oporo v delovanju in priljubljenosti Mohorjeve družbe in zapisal: »*Važnosti lepoznanškega berila se tudi ta prepriča, kdor naš narod pozna, kdor vé, kako radostno prosti ljudje beró ali poslušajo povest v domačem jeziku. In jaz mislim in trdim, da se je 'družba sv. Mohorja' prav zato tolikanj razvila, ker je od prvega sem velik predel odmerila prostonarodni pripovedi*.« Sklicujoč se na Levstika je ponovno osvežil misel, da se morajo pisatelji »od naroda učiti« in »najprvo narod poznati«. Svoja premišljanja je Jurčič strnil v stavek: »*Vselej pa boš prav hodil, ako boš ostro opazoval svoj narod, ako boš nabiral obraze in uzore iz naroda, ako boš svoje mišljenje z narodnim strnil, resnobne in smešne strani narodove začutivši, idealno je obrisal po primeri tiste poezije, katero boš iz narodnega pesništva in ostankov zgodovinske tradicije spoznal, sam svoje umotvore stvaril itd*.« Glede na ta dva sestavka bi lahko rekli, da se v pogledih na slovstveno delovanje mladi Jurčič ni dosti razlikoval od Levstika, toda pripovedna dela nas le opozarjajo, da je izbiral nekatere svojevrstne, zanj značilne proznopripovedne prijeme.

V obdobju, preden je napisal prvi slovenski roman oz. se odločil za pripovedno zahtevnejše in obširnejše delo, je Jurčič po svoje razreševal literarnovrstno vprašanje in se s

¹² M. Kmecl: Nastanek sodobne slovenske pripovedne proze in njen razvoj v 19. stoletju, X. seminar slov. jez., liter. in kult., 1974, 132.

¹³ Slovenski glasnik 1866, 20–23, 64–67.

svojo prozo skušal čimbolj približati preprostem bralcu (morda celo bolj, kot je predvideval Levstik). Ubral je pota povestne pripovedi in se tako na začetku svojega pisateljevanja hote ali nehoti izognil literarnovrstnim zaostritvam. Začel je pisati poljudno povestno prozo, za katero je sicer nasploh značilen strukturno manj zapleten in umetelen način za bolj ali manj izrazitimi vzgojno-utilitarnimi poudarki.¹⁴ Vendar bi za Jurčiča veljalo, da se je v polni meri že izrazila njegova pripovedna nadarjenost, ki je pomagala zviševati estetsko raven njegovih zgodnjih povesti. (Naj opozorimo samo na pisateljev izreden smisel za oblikovanje literarnih prvin in za njihovo funkcionalno povezovanje v celoto.) Povest mu je postala tista vrstna možnost, ki je dopuščala večjo odprtost, večjo demokratizacijo snovi in omogočila dokončen vstop kmečkega človeka v daljšo pripoved¹⁵ (za vse to se je boril tudi Levstik). »Zaščitni znak« *povest*, s katerim je Jurčič literarnovrstno označeval svoja pripovedna dela, mu je dovoljeval poljudnost in neovirano obravnavanje človeških likov iz najrazličnejših slojev, zlasti iz vrst preprostih ljudi. Zgodnja dela tudi jasno izpričujejo, da si je Jurčič dokaj zgodaj začel oblikovati svojo poetiko, ki jo je pozneje seveda v marsičem izpopolnil.

S povestjo *Jurij Kozjak* je Jurčič odločno stopil na pot bogatenja proznopripovednega repertoarja za tiste bralce, na katere je Levstik mislil v *Popotovanju*, in dosegel precej velik odziv. Toda ponudba izvornih slovenskih pripovednih del v knjižnih izdajah je bila kljub Jurčiču tudi v prvi polovici šestdesetih let dokaj skromna, čeprav je res, da tovrstna žetev po obsegu ni bila tako majhna,^{15a} le da je bila že spet skrita v manj branem revialnem tisku. Tako sta npr. dve Jurčičevi najboljši povesti iz zgodnjega obdobja – *Domen in Tiho-tapec* – ostali z revialno objavo¹⁶ domala povsem nedostopni večjemu krogu bralcev in tudi nista mogli opravljati svoje funkcije glede na zaželenega recipienta.

Od leta 1858 do 1866, to je do izida *Desetega brata*, so izšle tele samostojne knjige z izvorno pripovedno prozo: Ferda Kočevarja povest *Mlinarjev Janez* (1859), Jurčičev *Jurij Kozjak* (1864), Ciglerjeva povest *Kortonica, koroška deklia* (1866); k temu moramo dodati še nekaj izdaj Mohorjevih Slovenskih večernic (izhajale so od 1860 dalje), v katerih sta bili poleg drugega objavljeni povesti *Deteljica* (1863) Janeza Ciglerja in *Hudo brezno ali gozdarjev rejnec* (1864) Frana Erjavca, pa tudi Jurčičeva kratka proza *Uboštvo in bogastvo* (1865), *Spomini starega Slovenca* (1865) in povest *Grad Rojinje* (1866).¹⁷ K povečanju števila berila za širši krog bralcev so prispevale samostojne izdaje prevodov v Janežičevi zbirki Cvetje iz domačih in tujih logov, in sicer: Božene Nëmccove *Babica, Obrazi iz življenja na kmetih* (1862), *Kitica Andersenovih pravljic* (1863), povest iz kmečkega življenja *Družina Alveredova* (1864) španskega pisatelja Fermána Caballera itd. Z Jurčičevim in Erjavčevim prizadevanjem se je kvaliteta poljudne prozne pripovedi na Slovenskem gotovo vidneje dvignila, izbor in kakovost prevodov pa sta dosegla višjo raven z Janežičevim Cvetjem.

III.

V povesti *Jurij Kozjak* je bilo Jurčiču dosti več do razgibanega in zanimivega dogajanja, do dogajalne napetosti kot do kolikor toliko temeljito zarisanih značajev, iz katerih naj bi po Levstikovem nasvetu izhajalo dejanje in ravnanje. Marko in Peter sta šablonsko oblikovani osebi, narejeni po meri dobro-slabo. Na upodobitev posameznih oseb je bistveno vplival v povesti jasno navzoč pravljlični dualizem s črno-belo tehniko. Tako po orisu zna-

¹⁴ M. Kmecl: Problematika slovenske proze 19. stoletja, XV. seminar slov. jez., liter. in kult, 1979, 169.

¹⁵ Prim. B. Paternu: Estetske osnove Levstikove literarne kritike, Slovenska matica 1962, 198.

^{15a} V SG so v letih 1858–1865 objavljali svoje pripovedi (poleg manj pomembnih pisateljev) Simon Jenko (Spomini, Tilka, Jeprški učitelj), Valentin Mandelc (Jela, Ceptec), Janez Mencinger (Jerica, Vetrogončič, Bore mladosti itd.), Fran Erjavec (Na stričevem domu, Avguštin Ocepek, Zamorjeni cvet itd.) in Valentin Zarnik (Ura bije, človeka pa nil Maščevanje usode).

¹⁶ Slovenski glasnik 1864, 1865. Glasnik je imel leta 1865 okoli 500 naročnikov (glej SG 1865, 383).

¹⁷ Naklada navedenih del, ki so izšla pri Mohorjevi družbi, je bila za tisti čas resnično presenetljiva: Jurij Kozjak 2500 izv., prav tako SV s Ciglerjevo in Erjavčevo povestjo, Ciglerjeva Kortonica 4000 izv., SV v letih 1865–1866 od 3000 do 3750 izv. J. Moder: Mohorska bibliografija, Mohorjeva družba 1957, 37–38.

čajev kot po motivacijski plati je povest precej šibko napisana. Življenjsko dovolj prepričljiv je cigan, ki uravnava motivacijsko os: sovražstvo med bratoma; zgodba je stekla v znamenju temeljnega gledanja povesti: dobro je nagrajeno in slabo kaznovano. V tem se Jurčič ni kaj dosti oddaljil od Ciglerjeve povesti in krištofšmidovske proze. Za približevanje preprostemu bralcu je bilo zelo dobrodošlo živahno in napeto dogajanje (v tem je bil pisatelj vedno zelo domiselni), pomembno pa je verjetno učinkovalo stvarno prikazovanje obnašanja in ravnanja preprostih ljudi v povesti. Poleg graščinskih oseb (črno-belih) in cigana kot osrednjih likov je Jurčič upodobil tudi kolektivnega junaka – slovenske kmete, ki so se z vsem pogumom in modrostjo postavljali po robu svojim uničevalcem – Turkom (prim. 13. in 14. pogl.). Po snov je pisatelj posegel v tisto obdobje slovenske zgodovine, za katerega je Levstik v *Popotovanju* zapisal, da so se takrat »obnašali Slovenci bolj samostojno kakor bodisi kadar koli hoče poprej ali pozneje«. ¹⁸ In tako je v povest *Jurij Kozjak* vtkal tudi »narodno spodbudno težnjo«. ¹⁹

Če za povest *Jurij Kozjak* lahko rečemo, da Jurčič zgodbenega dogajanja ni dovolj oprl na značaje svojih junakov, pa je v povesti *Domen, Tihotapec, Jurij Kobilica* idr. te zveze psihološko in vzročno-posledično nekoliko poglobil. Jurčič je prav gotovo dobro poznal Levstikove misli, ki jih je ta izrekal o junakih pripovednih del: »Junak naj dela in misli, njegovo dejanje ga naj znači.« ²⁰ Ni se mogoče ubraniti vtisa, da je mladi Jurčič z vso prizadevnostjo skušal uresničevati Levstikovo napotilo o medsebojni pogojenosti junakovega značaja in njegovega dejanja, kar je bilo po mnenju Antona Slodnjaka »posebno značilno. ... za prve Jurčičeve povesti, nekako do Kloštrskega žolnirja in Desetega brata«. ²¹ V zgodnjem delu je imel pisatelj navado že v začetku povesti junaka značajsko določiti (vsaj v poglavitnih lastnostih) in mu pozneje ni dopuščal večjega odstopanja. Več odprtosti je ostalo le pri *Domnu*, saj se je šele z nadaljnjim dogajanjem uresničila ena od možnosti, ki je bila nakazana v začetku. ²² Na junakovo odzivanje in delovanje so pomembno vplivale tudi okoliščine, ki pri Jurčičevih osebah nasploh pogosto aktivirajo slabe lastnosti in pripomorejo, da junak zdrsi navzdol. Oglejmo si *Domna* V povesti je precej nazorno prikazana *Domnova* razvojna pot od »*tihe, dobre duše*« do »*fanta od samega vrača*«. ²³ Dve možnosti za razvoj *Domnovega* značaja je Jurčič izrazil z gledišča vaščanov: »*Taki ljudje so najboljši, ako se obrnejo k dobremu; največji hudodelci pa, ako se nagno hudobi.*« ²⁴ *Domen* je doživel krivico in v njem je vzplamtel maščevanje, obenem pa je bil ves otroško mehak (»*Držal je v roki kol, čelo naslanjal nanj in jokal naglas.*«) ²⁵ Trma in svojeglavost sta se stopnjevali ob tem, ko je iskal očeta. Prvo spoznanje resnice (*Urhova* pripoved o *Sovinem* obisku pri materi *Meti*) ga je predstavilo kot nesrečnega človeka, ki ne najde opore ne v sebi ne v ljudeh (zjokal se jel). V *Domnu* se je vse bolj prebujala strast po maščevanju, toda ni se še dokončno odločil. Ob materinem svarilu je nanizal dejstva, ki so bremenila graščaka, pa vendar: kot bi še upal. Okoliščine so nezadržno sprožile plaz: *Domna* so ujeli in odpeljali k vojakom (v boju z »*lovci*« so se razkrile nekatere *Domnove* plemenite lastnosti: pogum, dostojanstvenost – ni se dal žaliti, usmiljenost – ranjencu je pomagal). Po vsem tem je sklep dozorel – k maščevanju je prispevala še materina smrt – in *Domen* je poskušal umoriti očeta; od tod dalje je bila pot samo v razbojništvo in propad. Oboje: značajske dispozicije in okoliščine – je skrojilo junakovo življenjsko usodo. Levstikova misel o delujočem junaku, ki naj ga dejanje označuje, se je v *Domnu* v precejšnji meri uresničila (pa tudi v *Tihotapecu*, *Juriju Kobilici* idr.). Hkrati pa se je tako v tej povesti kakor v drugih zgodnjih delih pokazalo, da je bil mladi Jurčič nenehno »žrtev« svoje fa-

¹⁸ Levstikovo ZD IV., 27–28.

¹⁹ J. Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva IV., 1970, 200.

²⁰ Levstikovo ZD IV., 28.

²¹ A. Slodnjak: Realizem I. Zgodovina slovenskega slovstva II, Slov. matica 1959, 255.

²² G. Kocijan, n. d., 233.

²³ Prim. tudi I. Prijatelj: Josipa Jurčiča zbrani spisi I, Urednikov uvod, XXI.

²⁴ Jurčičevo ZD I, 1946, 217.

²⁵ Prav tam, 223.

bulistične vneme, ob kateri je rad pozabil na prepričljivo (psihološko) motiviranje in posegal po naključnosti dogajanja. Pri tem so mu posebno dobrodošli posredniki, humorni posebneži, kot npr. Urh s Kostela, Frtnatek Tekmec itd. Take osebe je uporabljal kot »tehnična pomagala, ki pospešijo epski tok stvari. Skratka, fabulistične konstrukcije preraščajo in prehitvajo pisateljevo realistično doživljanje ljudi in značajev« (B. Paternu).²⁶

V svojih pripovedih je Jurčič v središče najpogosteje postavljali ljudi, ki jim je Levstik namenjal samo »obrobno vlogo«, medtem ko naj bi bil po njegovem mnenju v ospredju »kak veljaven domačin«. V povestih *Domen in Tihotapec* sta glavna junaka predstavnika revnejše plasti kmečkega življa; izbiral je torej med bosjaki in ne med trdnejšimi kmeti. Iz pogledov v *Popotovanju*, zgledov, ki jih tam srečamo, in po vzorni pripovedi *Martin Krpan* bi lahko sklepali, da je bil Levstiku močno pri srcu model »skladnega in celotnega slovsvenega junaka«,²⁷ ki bi bil po uravnovešenosti svojih lastnosti in življenjski zgodbi lahko zgled. V Jurčičevem zgodnjem delu kaj takega ne srečujemo; njegove osrednje, delujoče osebe so obložene z mnogimi značajskimi lastnostmi, ki jih v nekem trenutku poženejo v negativno smer in pripeljejo do neizogibnega propada. Pri izbiri junakov je močno botrovalo pisateljevo romantično nagnjenje do izjemnih osebnosti, ki jih je poskal med nižjimi plastmi. Mnoge pripovedi je Jurčič vezal na ljudski spomin, na katerega se je tudi skliceval, npr. zgodba starega Oralka v *Domnu*, opozorila glede pravljic v *Tihotapecu*, *Juriju Kobili* in drugod. V ljudskem spominu pa so se kaj rade ohranile razburljive in atraktivne življenjske zgodbe o najrazličnejših izobčencih. Tudi pri našem pisatelju so bile take osebnosti zaradi svojega ravnanja v sporu z gospodujočo okolico in navzkriž s prevladujočo moralno ter potisnjene na družbeni rob: Domen – postane vojaški begun, nato razbojnik, Štibernikov France – tihotapec, ubijalec, Jurij Kobila – krivoverec itd. Taki osrednji junaki seveda niso mogli biti nosilci in uresničevalci narodno-konstruktivnega načela po Levstikovi zamisli.

V večini primerov so osrednje osebnosti v navedenih Jurčičevih zgodnjih pripovedih njihove lastnosti in okoliščine vpletale v moralno-etične zadrege, iz katerih se niso izkopalni s pozitivnimi odločitvami. Posledice je pisatelj praviloma izoblikoval v smeri »etične in moralne izravnave: dobro je poplačano in hudo kaznovano«. ²⁸ Tako se je v svoji zgodnji prozi Jurčič pretežno odločal za etično-vzgojno izpeljavo svojih del (Levstik je imel pred očmi »pobožno-narodno« smer z zgledom v Ciglerjevi povesti in idejno-vzgojno s prototipom v *Župniku Wakefieldskem*), in sicer v skladu z »normami izdelane etične miselnosti«. ²⁹ (K podobni usmeritvi se je od časa do časa vračal tudi pozneje, npr. v delih *Moč in pravica*, *Lepa Vida*, *Ponarejeni bankovci* idr.) Pri tem ni segel prek spoznavno-etične ravni tedanjega bralčevega pričakovanja, ki je bilo pretežno pod vplivom katoliških nazorov. S svojo zgodnjo prozo je Jurčič ostajal dokaj blizu mohorjanske pripovedi. Nekoliko drugačna nagnjenja bi lahko zasledili le v kratki prozi *Dva prijatelja* (1865), ki kaže odstopanje od dotedanjega tako v izbiri in obravnavanju snovi kot v njenih spoznavno-vrednostnih značilnostih. Ivan Prijatelj je o tej pripovedi s posluhom dejal: »Nedostatek vsake čustviteljne in moralistične opreme pri obdelovanju za tiste čase tako kočljivega predmeta v takšnem smislu ovaja pogumno realistično žilo.« ³⁰ Zato ni prav nič čudno, če je osmošolec Jurčič ob tem doživel ostro Jeranovo kritiko (v *Zgodnji danici*).

Za Jurčičeve osrednje osebnosti, kot so Domen, tihotapec France, delno Jurij Kobila idr., je značilno, da uživajo svojevrstno avtorjevo simpatijo, ki nemalokrat preide tudi na bralca. Do neke sižejne točke je videti, kot bi pisatelj hotel te svoje mladostne upornike (Domen se upira socialni in človeški krivičnosti, France oblastnikom itd.) peljati v drugačno

²⁶ B. Paternu: Slovenska proza do moderne. Študije, Lipa 1957, 67–68.

²⁷ J. Pogačnik, n. d., 201.

²⁸ B. Paternu: Jurčičev Deseti brat in njegovo mesto v slovenski prozi; Pogledi na slovensko književnost II, 1974, 76.

²⁹ J. Pogačnik, n. d., 200, 209.

³⁰ I. Prijatelj: Josipa Jurčiča zbrani spisi II, 1920, Urednikov uvod, VIII.

smer, morda v tako, ki ne bi pripeljala do pogube. Toda – Jurčič se je v sebi (pod pezo časa, kolektivne zavesti, vzgoje?) zlomil in junakom naložil bremena strasti, ki so jih gnale v (neodpustljive!) prestopke (Domen je dvignil roko na očeta, France zagrešil poboj itd.) in kazni je bila neizbežna. Pisatelj je njihovo problematičnost (na katero je opozarjal že na začetku) skrajno zaostрил in jih uničil. Jurčičevi osrednji junaki tako praviloma niso doživeli uravnovešenosti med krepostmi in strastmi v skladu npr. z Levstikovimi načeli idealizacije,³¹ marveč so negativne lastnosti prevladale in posledice je pisatelj izoblikoval v smeri prevladujoče etične miselnosti. Jurčiču so redno zdrsnili iz rok argumenti socialnih razmer, ki jih je nakazoval, ni pa na njih gradil. Junake je prepustil, da so propadli obremenjeni s krivdo; res pa je, da jim je vtisnil nekaj »dimenzije človeške tragike«³² in s tem vplival na bralčevo čustvovanje.

Po svoji naravi je bil Jurčič usmerjen v pripovedno dinamičnost, ki se je izražala v hlastnem nizanju dogajanja, v dogajalnih spletih, v dramatičnih scenah ipd., zato mu ni bilo dosti do obširnejšega opisovanja niti okolja (narave) niti zunanje (in notranje) podobe posameznih oseb. V tem sta se z Levstikom dobro ujela, saj je ta nasvetoval: »Gotovo ni glavna reč, kako mu je nos urezan, kakovo ruto je del za vrat, koliko ima las v brkah, kolikokrat se oddahne in odrgne čevlje, preden prime za kljuko pri durih. . . Ogibali naj bi se tudi silo obširnega opisovanja krajev še tako lepih, ako ni potrebno in v pravo mesto postavljeno.«³³ Jurčičevi opisi junakov so relativno skopi, čeprav dovolj značilni, pa tudi za opis okolja bi veljalo nekaj podobnega. V glavnem se je pisatelj zadovoljil z nekaj izrazitejšimi potezami, nato pa hitel s pripovedovanjem o dogodkih in k živahno govorečim osebnostim (dramatičen dialog). Okolje ga je zanimalo le toliko, kolikor je prispevalo k boljšemu razumevanju dogajanja ali k ustreznemu ozračju v pripovedi.

Naj opozorimo še na Jurčičevo privrženost Levstikovemu mnenju, da je »Slovcu dobrovoljnost vseč tudi v knjigah« in da bi se »ljudstvo najlaže budilo, najlaže bi se mu dajalo veselje do knjig«, če bi pisatelji »resnico zavijali v prijetne šale«.³⁴ Jurčiču je bila humornost lastna, zato je pretežen del tudi zgodnjih spisov posut z iskrivimi domislicami in rekli ter smešnimi osebami, ki poživljajo branje. V celoti pa je poskusil prisluhnuti želji po smešnosti v humoreski *Vrban Smukova ženitev* (razumljivo je, da ne smemo pozabiti tudi na dedovo humorno pripoved o »zakrpani Višnji gori in raztrganem Žužemberku«).

• • •

Naše razpravljanje seveda ni moglo zajeti vseh vidikov, saj je hotelo samo opozoriti na nekatera vprašanja, ki so vredna nadaljnega študija. Kljub temu pa lahko trdimo, da je mladi Jurčič skušal uresničevati težnjo po taki pripovedni prozi, ki bi bila primerna za kar najširši krog bralcev; v tem je v glavnem sledil Levstikovi programski zamisli in ji dal določnejšo podobo. Očitno je, da je pripovedno delo mladega Jurčiča v marsičem uglašeno z Levstikovimi gledanji (npr. pogledi na jezik, snovne pobude in izviri, delno značajska teorija itd.), obenem pa je res, da je mladi pisatelj hodil tudi po svoje, saj ga je v to med drugim silila tudi pripovedna nadarjenost. Tako npr. Levstiku ni povsem sledil v izbiri in celotni upodobitvi osrednjih junakov, z etično-vzgojno naravnostjo svojih povesti, Levstikovi realistični poudarki so ob Jurčičevem romantičnem zanesenem fabuliranju precej zbledil itd. Zgodnja Jurčičeva dela dokazujejo, da je bil pisatelj resničen pripovednik, nikakor pa ga ne predstavljajo kot bojevitega uvajalca novih naziranj; in tako njegove zgodnje pripovedi nemalokrat lahko bolj občudujemo po pripovedno-artistični plati kot po sporočilni, ki je bila (tudi zaradi posebnih zgodovinskih razmer) le prepogosto vključena v okvire tradicionalne ideologije.

³¹ Prim. B. Paternu: Estetske osnove Levstikove literarne kritike, 195.

³² B. Paternu: Jurčičev Deseti brat in njegovo mesto v slovenski prozi, 77.

³³ Levstikovo ZD IV., 28.

³⁴ Prav tam, 24.